

Стадник Борис Миколайович,
*аспірант кафедри філософії та міжнародної комунікації
Національного університету біоресурсів і
природокористування України
orcid.org/0009-0008-7988-2005
bobstad2017@gmail.com*

ІНВАРІАЦІЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЕНТРОПІЇ В КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

В статті досліджено феномен інваріації ентропії що здобув світову популярність завдяки такому соціальному регулятору як справедливість/несправедливість в суспільному вимірі. Проаналізовано сучасні підходи до розуміння соціальної ентропії, та її важливість в кризовому суспільстві. У межах проведеного аналізу було встановлено, що соціальна ентропія як концепт відображає ступінь організації або дезорганізації, непередбачуваності та хаотичності в суспільних процесах.

У кризовому суспільстві, де порушуються принципи справедливості або домінує несправедливість, традиційні структури, цінності та нормативні системи зазнають розмиття або руйнування, рівень соціальної ентропії закономірно зростає. Однак цей процес має інваріантний характер – тобто незалежно від конкретного змісту кризи (економічної, політичної, культурної чи екзистенційної), механізми зростання ентропії залишаються подібними. У значній мірі вони залежить від багатьох регуляторних (справедливість/несправедливість) чинників суспільного розвитку.

Інваріація соціальної ентропії виявляється у повторюваних закономірностях щодо втрати керованості, фрагментації ідентичності, кризи довіри до інститутів та загального ослаблення соціальної інтеграції. Це дозволяє говорити про універсальні патерни соціального розпаду, притаманні різним історичним і культурним контекстам. У той же час, криза не обов'язково веде до катастрофи, зростання ентропії може породжувати нові форми порядку, які постають у результаті адаптації, рефлексії та реорганізації. Визначальною у цьому процесі постає справедливість. Таким чином, ентропія виступає не лише як загроза, а й як умова можливості соціальної трансформації українського суспільства. У філософському сенсі це свідчить про нелінійний а діалектичний характер суспільного розвитку, де руйнування старих форм є, водночас, народженням потенційно нових. Отже, інваріація соціальної ентропії в українському суспільстві є не тільки діагностичною категорією, але й інструментом (справедливість/несправедливість) для осмислення криз як складових історичного поступу.

Ключові слова: інваріація, соціальна ентропія, справедливість/несправедливість, соціальний процес, кризове суспільство.

Stadnyk Borys,
*Postgraduate Student
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine
orcid.org/0009-0008-7988-2005
bobstad2017@gmail.com*

INVARIANCE OF SOCIAL ENTROPY IN A CRISIS SOCIETY

The article explores the phenomenon of entropy invariance, which has gained global attention due to the role of the social regulator of justice/injustice in societal processes. It analyzes contemporary approaches to understanding social entropy and its importance in a crisis society.

As part of the analysis, it is established that social entropy, as a concept, reflects the degree of organization or disorganization, unpredictability, and chaos in social processes. In a crisis society – where principles of justice are violated or injustice becomes dominant – traditional structures, values, and normative systems tend to erode or collapse, and the level of social entropy naturally increases.

However, this process demonstrates an invariant character – meaning that regardless of the specific nature of the crisis (be it economic, political, cultural, or existential), the mechanisms of entropy growth remain similar. To a large extent, they depend on various factors, including regulatory ones, such as justice or injustice in societal development.

The invariance of social entropy is manifested in recurring patterns of loss of governance, identity fragmentation, institutional trust crises, and overall weakening of social integration. This allows us to speak of universal patterns of social disintegration that are inherent in different historical and cultural contexts.

At the same time, a crisis does not necessarily lead to catastrophe – rising entropy can give rise to new forms of order that emerge through adaptation, reflection, and reorganization, with justice playing a key role in this process. Thus, entropy is not only a threat but also a condition for the possibility of social transformation in Ukrainian society.

In a philosophical sense, this indicates the nonlinear and dialectical nature of social development, where the destruction of old forms simultaneously marks the birth of potentially new ones. Therefore, the invariance of social entropy in Ukrainian society serves not only as a diagnostic category but also as a tool (justice/injustice) for understanding crises as integral components of historical progress.

Key words: invariance, social entropy, justice / injustice, social process, society in crisis.

Постановка проблеми. Сучасне суспільство характеризується зростаючою кількістю кризових явищ – політичних, економічних, екологічних, соціокультурних тощо. У цих умовах традиційні моделі соціальної динаміки виявляються недостатніми для повноцінного розуміння механізмів функціонування і трансформації соціальних систем. Одним із перспективних підходів до аналізу таких процесів є використання понять, запозичених із термодинаміки та теорії інформації, зокрема категорії соціальної ентропії, яка відображає ступінь невизначеності, дезорганізації або хаотичності в суспільстві.

Відомо, що у кризових ситуаціях зростає соціальна ентропія – руйнуються інституційні структури, знижується рівень передбачуваності соціальних дій, підвищується поляризація й соціальна напруга. Однак, попри значні флуктуації, деякі елементи соціального порядку залишаються стабільними. Це дозволяє висунути гіпотезу про інваріантність певних параметрів соціальної ентропії навіть в умовах кризи. Виникає необхідність концептуалізації цього явища, визначення меж інваріації та її впливу на здатність суспільства до адаптації й самоорганізації.

На сьогодні проблема інваріації соціальної ентропії в кризовому суспільстві залишається недостатньо дослідженою. Наявні підходи переважно описові або обмежуються емпіричними спостереженнями, що не дозволяє в умовах зростаючої ентропії формувати цілісне уявлення про роль і місце справедливості в соціальній системі. Таким чином, постає необхідність у теоретичному аналізі, який би пояснив

через призму справедливості/несправедливості природу інваріантних соціальних процесів у дезорганізованому соціальному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття ентропії, що походить із термодинаміки, описує рівень хаосу, безладу або невизначеності в системі. У соціальних науках воно використовується метафорично для опису дезорганізації в суспільстві, зростання непередбачуваності поведінки соціальних акторів, руйнування соціальних норм і структур. Соціальна ентропія зростає в умовах кризового дисбалансу (економіка, політика, духовна сфера); у період війни, революції, масових протестів; коли відбувається деградація інституцій та втрата легітимності влади а також при руйнуванні смислових або ціннісних орієнтирів. Водночас, зростання ентропії не завжди веде до хаосу як остаточного стану. У багатьох випадках цей процес виступає транзитивною фазою, яка передує новому порядку. У цьому контексті особливо важливо попри загальну деструкцію визначити ті елементи, які залишаються стабільними. Нинішнє кризове суспільство як ентропійна фаза соціальної системи – це такий стан, який наближається до межі свого адаптивного потенціалу. Для нього характерні: розмитість ієрархій і функціональних ролей; переінтерпретація норм або їх повна девальвація; фрагментація соціального простору (розпад взаємозв'язків і взаємовідношень, посилення атомізації). Сутнісним все ж постає інформаційний хаос як складова інформаційної ентропії. Водночас під час кризи активізуються пошуки нових сенсів, відновлюються архетипові моделі, які служать вихідними основами для стабілізації.

Інваріантність (від лат. *invariants* – незмінний) у соціальному контексті позначає елементи або структури, що зберігають попри зовнішні зміни свою форму чи функцію. У кризовому суспільстві такі інваріанти можуть бути: культурними (символи, ритуали, колективна пам'ять); нормативними (загальні уявлення про справедливість, безпека, солідарність); структурними (базові форми організації: родина, громада, релігійні інституції); комунікаційними (моделі обміну інформацією, що залишаються зрозумілими для більшості). Інваріанти виконують стабілізуючу, інтеграційну й адаптивну функції, виступаючи ядром соціального порядку, навколо якого можлива реконструкція системи. У своїй сутності інваріанти слугують опорою для відновлення порядку і є ресурсом самоорганізації суспільства. З іншого боку, інваріантність у соціальних процесах проявляється у збереженні стабільних ролей, структур, потреб, інтересів, цілей, цінностей та закономірностей суспільного зростання, навіть тоді коли суспільство зазнає значних трансформацій. Незважаючи на постійні зміни завдяки інваріантам соціальна система залишається цілісною та зрозумілою. Поняття ентропії походить із термодинаміки та інформаційної теорії, де воно описує рівень неупорядкованості системи або міру непередбачуваності інформаційних потоків. У соціології ентропія розглядається як: дезорганізація соціальних структур (Дюркгейм – аномія); порушення нормативності та інституційної злагодженості (Парсонс); хаотична флуктуаційність системи (синергетика Пригожина); фрагментація комунікацій (Луман). Соціальна ентропія постає як багатовимірна характеристика: структурного стану інститутів, інформаційного та дискурсивного поля, поведінкової та ціннісної мобільності індивідів і груп. У кризових умовах ентропія зростає, однак цей процес має інваріантні закономірності, притаманні різним історичним та політичним контекстам. Історичний аналіз суспільного розвитку дозволяє виявити сталі соціальні елементи, які зберігалися навіть у найглибших кризових виявах. Ці елементи виконували роль інваріантів у високоентропійних умовах, підтримуючи мінімальний рівень соціального порядку й надаючи системі можливість до відновлення.

Питання ентропії в соціальних системах досліджувалися у працях таких учених, як

Н. Луман, І. Валлерстайн, Е. Морен, Т. Парсонс і М. Вебер та ін. Так, Ніклас Луман (Luhmann, 1995) показав, що самовідтворювані соціальні системи в умовах посилення складності, здатні до «операційної закритості» й «рівноваги». Він розглядав суспільство як комунікаційну систему, що «відтворює себе» через «смысловий обмін». Хоч система стикається з зовнішньою ентропією (хаосом середовищем), але при комунікаційному кодуванні здатна внутрішньо стабілізуватись. У кризових умовах відбувається перекодування, але базові коди системи (наприклад, «правда/неправда» в науці або «законне/незаконне» у праві, справедливість/несправедливість у суспільстві) залишаються інваріантними.

Подібної думки дотримувався і Іммануїл Валлерстайн (Wallerstein, 1974). Ентропія в кризовому суспільстві може бути осмисленою через системний підхід й циклічність розвитку глобального капіталізму. На його думку світ-система є «динамічною» але «нестабільною» структурою. Вона через виснаження ресурсів, нерівномірність соціального розвитку має тенденцію до зростання ентропії. У фазах «B-phase» (фаза кризи) світ-система втрачає стійкість, але структурні ядра (економічні, ідеологічні центри) залишаються деякий час стабільними – це і є в ентропійному розпаді формою інваріантності.

Для аналізу кризового суспільства Едгар Морен (Morin, 1990), виокремлює комплексність, організацію невизначеності а соціальну ентропію як неоднозначність і хаос, які можуть сприяти самовідновленню. Він підкреслює, що ентропія є не лише руйнівною силою, а й джерело оновлення системи. Як результат, соціальна система завжди балансує між порядком і хаосом. Їх інваріантність зберігає єдність у моменти кризи, що проявляється у формі: культури, символів, мовних структур тощо.

Система цінностей є стабілізуючою основою збереження соціального порядку, як вважав Талкотт Парсонс (Talcott, 1951). Водночас, суспільство тримається на таких інституційних інваріантах як цінності, соціальні норми. Під час кризи соціальна система має активувати механізми адаптації та стабілізації зберігаючи свою інституційну матрицю.

Ідеї направлені на раціоналізацію соціального порядку, легітимацію органів влади,

традиційні та раціональні структури, як стійкі елементи соціальної організації, розкрито у працях Макса Вебера (Weber, 1978). Вебер не використовував поняття «ентропія», але його аналіз легітимності та бюрократії має безпосередній зв'язок із інваріантними структурами порядку. У періоди кризи під час революцій, занепаду імперій саме бюрократія, традиції та правові норми виступають тими структурами, які можуть тимчасово стабілізувати суспільство.

Сучасні дослідники Еміл Дінга, Крістіна-Роксана Тенеску, Габріела-Маріана Йонеску (Dinga, E., Tănăsescu, C.-R., & Ionescu, G.-M. 2020) запропонували новий погляд спрямований на мінімізацію ентропії та концепцію соціального порядку, який базується на принципах соціальної справедливості. З цією метою розглядаються комплексне тлумачення концепції соціальної ентропії, особливо для сучасних вільних та демократичних суспільств. Арнопулос П (Arnoropoulos, 2001) досліджуючи теорію систем показує, що проблема складності, дуже часто співвідноситься з такими змінними, як ентропія та енергія, організація та дезорганізація та іншими чинниками, які зрештою сходяться до зрозумілої основи. Кеннет Д. Бейлі (Bailey, K. D., 2006) пов'язав теорію живих систем з теорією соціальної ентропії. Мануель Гонсалес де Моліна, Віктор М. Толедо (González de Molina, M., & Toledo, V. M., 2024) розкрили соціальні та політичні основи соціального метаболізму з біофізичної точки зору показавши взаємозв'язки які кожне людське суспільство встановлює взаємозв'язки зі своїм фізичним середовищем для виживання. Фредерік Дженнінгс (Jennings, F. 2020, December 16) запропонував використовувати горизонти планування як спрямований показник соціальної згуртованості. Розглядає необхідність системного підходу до ентропійної міри в етичній теорії горизонтів соціального планування тощо.

У вітчизняному науковому дискурсі питання соціальної ентропії розглядаються у філософсько-соціологічному контексті (В. Андрущенко, О. Доній, С. Кримський, В. Табачковський та ін.), однак аспект інваріації в умовах кризи залишається на периферії дослідницької уваги. Водночас, сучасні українські дослідники підтверджують думку, що соціальні системи не зникають у хаосі одразу – навіть при зростанні ентропії, існують сталі структурні, символічні

або функціональні компоненти, які утримують мінімальний порядок, забезпечують основу для відновлення, зберігають культурну ідентичність. Ці положення і є теоретичним підґрунтям для дослідження інваріації соціальної ентропії в українському суспільстві в умовах військової агресії.

Метою статті є теоретичне обґрунтування інваріантних складових (справедливість/несправедливість) соціальної ентропії, які мають місце в умовах системної кризи, направленої на здатність українського суспільства в умовах військової агресії до адаптації, відновлення соціального процесу та збереження цілісності.

Гіпотеза полягає в тому, що навіть за умов глибокої кризи у соціальній системі зберігаються певні інваріантні (стійкі) компоненти (справедливість/несправедливість) ентропійного поля, які виконують стабілізуючу функцію та слугують основою для можливої ресинтезації соціального порядку в умовах військової агресії.

В основі дослідження лежить системно-синергетичний підхід, який дозволяє розглядати кризове суспільство як таке, що здатне до самоорганізації. Водночас, як відкриту нелінійну систему, схильну до флуктуацій, переходів між різними режимами порядку та хаосу. Такий підхід дає можливість описати соціальну ентропію рівня невизначеності, дезорганізації та дифузії соціальних норм. Даний підхід поєднує: структурно-функціональний аналіз (для розкриття стійких та інваріантних характеристик соціальних процесів); синергетичну інтерпретацію (для пояснення механізмів переходу системи між стабільними та кризовими станами); критичний і порівняльний аналіз (для оцінки динаміки соціальної ентропії в різних суспільних контекстах). Для систематизації існуючих підходів щодо розуміння соціальної ентропії (інформаційно-теоретичних, соціологічних, філософських); уточнення понятійного апарату (ентропія, інваріація тощо) в дослідженні використовується теоретико-концептуальний аналіз.

Структурно-дискурсивний аналіз застосовується для вивчення того як соціальна ентропія проявляється у публічному дискурсі, політичних наративах, повсякденних практиках. Порівняльно-історичний аналіз дає змогу виявити

повторювані патерни соціальної дезорганізації в різних кризових періодах (економічних, політичних, воєнних, технологічних). Методологія дослідження спрямована на виявлення інваріантів соціальної ентропії – тобто характеристик, які зберігаються або повторюються у різних кризових ситуаціях соціального процесу.

З метою підвищення валідності та узагальнення висновків обрана методологія забезпечує комплексне розуміння соціальної ентропії як багатовимірного феномена й включає можливість поєднання теоретичного аналізу з конкретними емпіричними проявами; виявленнями інваріантних (стійких) характеристик, що повторюються в кризовому суспільстві.

Основі результати дослідження. Досліджуючи такий феномен як інваріація соціальної ентропії в кризовому суспільстві, важливо насамперед зрозуміти, що функціонування суспільства тісно пов'язано з гармонізацією соціальних систем, суспільних відносин (економічних, політичних, духовних) тощо. Цей процес досліджується у різних вимірах соціального буття. Нині вивчення складних систем є основною темою досліджень численних наукових спільнот. Особливе місце у таких дослідженнях належить: Інституту Санта-Фе (Santa Fe Institute, штат Нью-Мексико, США, заснований у 1984 році); Інституту складних систем Нової Англії (New England Complex Systems Institute, США, 1996 р.); Європейському співтовариству складних систем (Complex Systems Society, 2004 р.); Українському синергетичному співтовариству (2002 р.) науковим, навчально-науковим установам тощо. Як зазначає Л. Д. Бевзенко усі ці структури активно займаються проблемою соціальної складності (Бевзенко, 2017).

Соціальна складність, залежно від контексту, може означати наступне: у широкому розумінні це стосується складності та непередбачуваності людських стосунків їх поведінки та суспільних структур. А в більш конкретному вияві, може відноситися до різних соціальних викликів. Вона описує глибину, багатшаровість та взаємозалежність елементів суспільства, форм соціального буття, комунікацій, інститутів, цінностей, норм тощо. Однією із регуляторних механізмів її функціонування є соціальна справедливість або несправедливість. В своїй сутності, остання призводить до різного роду дисгармонії соціального процесу,

зокрема: спротиву, конфліктів, криз, воєн. З іншого боку, соціальні виклики, які детермінують деструктивні чинники в соціальному процесі в різних формах, зокрема: криз, насилля, воєн, зловживання наркотиками, шахрайство тощо несуть загрозу суспільству. Подібні тенденції включають відповідні як об'єктивні, так і суб'єктивні чинники соціального буття. До перших, можна віднести об'єктивні закономірності й процеси які пов'язані із зовнішньою політикою, зокрема: військовою агресією, міжнародною ізоляцією, міжнародними санкціями тощо. До других, деструктивні процеси закладені внутрішньою політикою держави, управлінськими рішеннями, які не репрезентовані через призму громадського обговорення тощо. Прикладом тут можуть бути управлінські рішення української влади, початку 90-х років минулого століття, коли під «приводом псевдореформ» в промисловості, сільському господарстві, порушуючи принципи справедливості, відбулася масове роздержавлення і приватизація, по іншому, «грабунок», виробничих потужностей. З одного боку це стало основою значного розшарування українського суспільства, з іншого, значно ускладнило життя громадян, вони вимушені були втратити робочі місця, або ж працювати на невеличких торгових точках, або ж виїжджати і працевлаштовуватися за кордоном. В цілому, із-за порушення принципів справедливості під час «реформ» і в інших галузях економіки, сталося значне зростання безробіття, захворювань, девіативних проявів, насильств в сім'ях тощо. Як бачимо, мінімізована інваріантна ентропія при відсутності справедливості в системі публічного управління призвела до зростання кризових викликів і дисгармонії та нелінійного розвитку соціальних процесів й суспільної кризи. Супротивом цим процесам стала політика громадської непокори спрямована на мінімізацію нелінійного чинника (несправедливість) і демократизацію як суспільного життя, так і публічності управлінських рішень спрямованих на формування системних лінійних відносин у суспільстві (Пасісниченко В., Пасісниченко І., 2019).

Відомо, що загальні закономірності поведінки складних нелінійних систем дозволяють виокремити взаємозв'язок між рівнем соціальної «ентропії-напруги» й мірою стабільності системних станів суспільства, а також розкрити

картину мережевих взаємодій. Усі ці аспекти пов'язані з механізмами системного регулювання рівня соціальної ентропії стратегіями подолання «соціальної напруги» як суб'єктивними, так і колективними, а також наявними концептами соціального регулювання побудованими на справедливості. В контексті означеного більш відомими і можливими соціальними технологіями та механізмами форм управління є такі, що побудовані на різних вимірах соціального буття. Найбільш ефективними є ті, що ґрунтуються на принципах соціальної справедливості. В процесі публічного управління справедливість виступає мінімізуючим чинником соціальної ентропії, а з іншого боку, збільшує її варіативність, що характерно для країн демократії. Запропонована концепція дозволяє стверджувати, що ефективність принципів справедливості значною мірою залежить від поточного соціально-економічного, політичного, ідеологічного стану суспільства, його демократичних та ціннісних вимірів. Причому, орієнтація на зменшення ентропії соціального процесу не завжди призводить до позитивних результатів. Один і той самий механізм публічного управління може не мати суттєвого ефекту (заподіявши лише незначний, непомітний ефект), але в умовах, близьких до критичних, він може викликати швидке зростання соціальної ентропії та привести до кризи й непередбачуваності соціальної динаміки (Bailey, 1990). Врахування останнього є вагомим чинником розуміння соціального процесу. Так, уже зазначалося, що глибокі соціальні реформи в Україні призвели до змін в усіх сферах соціального буття. Але, у значній мірі, із-за порушення принципів соціальної справедливості, серед більшості соціальних суб'єктів супроводжувались зростанням соціальної ентропії-напруги й підвищенням конфліктної активності (Пілько, 2022). Як свідчить практика в пострадянських суспільствах перехідного періоду, виникало хибне розуміння того, що конфлікт або ж криза перестали бути дисфункцією чи аномією, ставши «нормою взаємин» між людьми та соціальними групами. За цей час конфлікт пройшов всі етапи, починаючи з соціальної напруги і завершуючи найбільш критичною стадією вираження несправедливості – суспільною кризою, скориставшись якою РФ здійснила військову агресію. Конфлікт,

який виник на основі несправедливості, перетворився на «звичний» і «необхідний» елемент суспільного життя. Він, з одного боку, в процесі ентропії, призвів до розрядки соціальної напруги, а з іншого, активував її накопичення й перейшов до більш жорсткої фази кризового стану. Кризова стадія розвитку характеризується процесами деформації структури соціальної системи, накопиченням таких елементів, які переросли у виклики навколишнього середовища. Як результат, система стає неефективною, а якщо відбувається її перебудова тоді під тиском різних груп та соціальних елементів виникає загроза руйнації. Внутрішні зміни в українському суспільстві, які призводять до порушення балансу соціальних відносин, побудованих на несправедливості щодо таких елементів системи як економіка, політика, духовність тощо призводять до зростання соціальної напруги. Ціннісним виміром тут має бути «пристосування» до соціального середовища з відповідно визначеними цілями, ціннісними орієнтирами, де в сукупності, усі елементи соціальної дії, завдяки принципам справедливості, мають бути гармонічно скоординованими (Парсонс, 1951). З іншого боку, у результаті домінування соціальної несправедливості, в суспільстві зростає соціальна ентропія та «соціальна напруга». Остання спричиняє соціальну дезінтеграцію (відсутність солідарності між особистістю і групами), девіації, аномії, втрати соціальної ідентичності, депривації і фрустрації основних потреб, інтересів, цілей, цінностей особистості чи групи, міжнародних конфліктів, соціальної кризи, воєн, соціальних катастроф. Проявляються механізм індетермінації соціальних процесів, які призводить до розпаду старих суспільних зв'язків і відносин. Розкривається механізм переходу від соціальної напруги, тобто передконфліктної стадії, до власне конфлікту, коли напруга набуває специфічної форми і може «ескалувати» більш серйозну ситуацію таку як конфронтація або ж війна. Їх вирішення для усіх суб'єктів господарювання має будуватися в системі відповідних публічно-управлінських рішень, морально-етичних цінностей на відносинах побудованих на принципах справедливості. Вони, як засоби регулювання, мають враховувати потреби, інтереси, цілі, цінності суб'єктів соціального процесу локалізуючи соціальну

напругу. Усе це потребує дослідження й не лише її складу й структури, а й вивчення джерел і динаміки розвитку в суспільстві. Основним поняттям, яке допомагає зрозуміти сутність соціальної напруги як передкризового або кризового суспільства, є категорія «протиріччя», яка визначає основи для виникнення конфлікту. Перехід від стадії напруги, як початкового етапу конфліктної ситуації, до активного протистояння (війна) конфліктуючих сторін відбувається, в першу чергу, через усвідомлення або неусвідомлення одним із суб'єктів системної несправедливості, яка призводить до суперечностей та протистоянь між ними як учасниками соціального процесу. У своїй сутності конфлікт постає як усвідомлене або ж неусвідомлене протиріччя. Останнє потребує, на основі формування ціннісних орієнтирів, глибокого його осмислення, дослідження, аналізу. Він має бути побудований на ціннісних вимірах направлених на гармонізацію потреб, інтересів, цілей, цінностей що є передумовою до утвердження й розвитку самодіяльної сутності суб'єктів соціального процесу. Недотримання принципів справедливості призводить до соціальних конфліктів і виражає процес загострення й ескалацію протиріч між цінностями, інтересами та потребами двох або більше акторів. Як приклад, події пов'язані з агресією РФ у значній мірі стали можливими із-за нерозуміння агресором повноцінної суб'єктності країн (зокрема Грузії, Молдови, України). З іншого боку, недостатня направленість політики органів влади у цих країнах щодо діалектичного розвитку структури способу виробництва стала основою неефективної політики реформ. Останнє і призвело до загострення багатьох соціальних проблем спричинених несправедливістю прийнятих рішень органами публічної влади щодо ходу соціального процесу. Так, характеризуючи несправедливий процес роздержавлення української економіки ще на початку нинішнього століття академік Микола Михальченко зазначав, що в умовах, «коли розпад державної власності не компенсується дієздатністю інших форм», «останні надовго залишаються один на один із незабезпеченістю попиту». Ця обставина перетворює власників у «монополістів», які «розкручують маховик грабіжницького привласнення», «що може визвати потужні соціальні зрушення»

(Михальченко, 2001, с. 183). Водночас, зазначає М. Михальченко, держави Заходу «маніпулюють» не лише змістом, але й зміною форм власності. У них «співвідношення форм власності періодично змінюється в сторону то розширення то звуження арсеналу державної». І тому, в нинішньому українському суспільстві «ставка на державну власність не лише можлива», але й «необхідна». Лише на думку М. Михальченка «оживлення державного сектора є безумовною умовою гармонійного й ефективного включення в систему усіх інших форм» господарювання (Михальченко, 2001, с. 183). На завершення щодо оцінки реформ 90-х років слід привести слова відомого українського дослідника академіка Віктора Андрущенка, який зазначає, що «кожен з етапів незалежного розвитку України розгортався через подолання внутрішніх і зовнішніх суперечностей», який «цілком ймовірно» міг би закінчитися «руйнацією і занепадом української незалежної державності» (Андрущенко, 2018, с. 361). Отже, первинною фазою соціальної напруги, із-за несправедливого розподілу соціальних й матеріальних благ, можна вважати суспільне незадоволення, яке з'являється через соціальну несправедливість щодо прийнятих державою управлінських рішень. У такому вираженні незадоволення як соціальний феномен, у межах якого об'єктивні протиріччя трансформуються в процес усвідомлення його соціальними акторами, означає перехід від об'єкт-суб'єктних до суб'єкт-суб'єктних відносин. Їх розуміння, в контексті нашого дослідження, тісно пов'язане з розкриттям системності та сутнісних характеристик суспільства, де діяльність є процесом що пов'язаний із цілеспрямованими змінами і перетвореннями людиною свого світу, який включає потреби, інтереси, цілі, цінності, засоби їх реалізації та сам процес досягнення.

Висновки. У межах проведеного аналізу було встановлено, що інваріація соціальної ентропії відображає ступінь організації або дезорганізації, непередбачуваності та хаотичності в суспільних процесах. У кризовому суспільстві та в умовах війни, де порушуються принципи справедливості або домінує несправедливість традиційні структури, цінності та нормативні системи зазнають розмиття або руйнування, рівень соціальної ентропії закономірно зростає. Однак цей процес має інваріативний характер

незалежно від конкретного змісту кризи (економічної, політичної, культурної чи екзистенційної) а механізми зростання ентропії залишаються подібними. У значній мірі вони залежить від багатьох чинників (справедливість/несправедливість) суспільного розвитку, де інваріація соціальної ентропії виявляється у повторюваних закономірностях. Серед них в умовах кризи та військової агресії виділяють втрату керованості, фрагментацію ідентичності, кризу довіри до інститутів та загального ослаблення соціальної інтеграції. Це дозволяє говорити про універсальні патерни соціального розпаду, притаманні різним історичним і культурним контекстам. У той же час, криза не обов'язково веде до катастрофи. Утвердження

соціальної справедливості призводить до зростання ентропії. Вона може породжувати нові форми порядку, які постають у результаті адаптації, рефлексії та реорганізації. Таким чином, ентропія виступає не лише як загроза, а й як умова можливості соціальної трансформації українського суспільства. У філософському сенсі це свідчить про нелінійний а діалектичний характер суспільного розвитку, де руйнування старих форм є водночас народженням потенційно нових. Отже, інваріація соціальної ентропії в українському суспільстві є не тільки діагностичною категорією, але й інструментом (справедливість/несправедливість) для осмислення криз як складових історичного поступу в умовах військової агресії рф.

Список використаних джерел:

- Андрущенко, В. П. (2018). Організоване суспільство: Проблеми суспільної самоорганізації в період радикальних трансформацій в Україні на рубежі століть: Досвід соціально-філософського аналізу у 2 кн. Київ: Знання України.
- Бевзенко, Л. Д. (2017). Концептуалізація соціальної напруженості в парадигмі складності – системість і мережеві практики. У Горбачик, А. П. та Судаков, В. І. (Ред.), Проблеми розвитку соціологічної теорії: Матеріали XIV Міжнар. наук.-практ. конф., (с. 21–23). Київ: Логос.
- Пасісниченко, В. Л., & Пасісниченко, І. М. (2019). Теорії складності та їх застосування в соціальних науках. *Сучасне суспільство*, 2(19). <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/15d6a938-7205-40f0-ac9b-e91b4638792e/content>
- Пілько, А. Д. (2022). Аналіз соціальної напруженості як перспективний напрям розвитку соціального моделювання. Актуальні проблеми філософії та соціології, 37, 163–166. http://apfs.nuoua.od.ua/archive/37_2022/27.pdf
- Михальченко, М. І. (2001). Українське суспільство: трансформація, модернізація чи лімітроф Європи? Київ: Інститут соціології НАНУ.
- Arnopoulos, P. (2001). Sociophysics and sociocybernetics: An essay on the natural roots and limits of political control. In F. Geyer & J. van der Zouwen (Eds.), *Sociocybernetics: Complexity, autopoiesis and observation of social systems* (pp. 17–40). Greenwood Press. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/sres.1084>
- Bailey, K. (1990). *Social Entropy Theory*. Albany, N.Y.: State University of New York Press. URL: <https://ru.scribd.com/document/755161489/Social-Entropy-Theory-Bailey-Kenneth-D-1990-Albany-N-Y-State-University-of-New-York-Press-9780791400562-A7ad6cd9fc9c4842e2bba611244>
- Bailey, K. D. (2006). *Social entropy theory: Complementing and extending LST*. Systems Research and Behavioral Science. John Wiley & Sons, Ltd. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/sres.728>
- Dinga, E., Tănăsescu, C.-R., & Ionescu, G.-M. (2020). Social entropy and normative network. *Entropy*, 22(9), 1051. URL: <https://www.mdpi.com/1099-4300/22/9/1051>
- González de Molina, M., & Toledo, V. M. (2024). The social and political basis of social metabolism. In *The social metabolism* (pp. 109–134). Springer. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-48411-7_5
- Jennings, F. (2020, December 16). A horizontal look at social entropy. *Resilience*. URL: <https://www.resilience.org/stories/2020-12-16/a-horizontal-look-at-social-entropy/>
- Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. Stanford University Press. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=zVZQW4gxXk4C>
- Morin, E. (1990). *Introduction à la pensée complexe*. Seuil. URL: <https://ru.scribd.com/document/632153548/Morin-Edgar-Science-avec-conscience-pdf>
- Parsons, T. (1951). *The Social System*. Free Press. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=FEWj6qIiXcQC>
- Wallerstein, I. (1974–2011). *The Modern World-System, Volumes I–IV*. Academic Press / University of California Press. URL: <https://www.google.com/search?q=Wallerstein%2C+Immanuel.+The+Modern+World-System%2C+Volumes+I%E2%80%93IV>
- Weber, M. (1922). *Economy and Society* (переклад – University of California Press, 1978). URL: https://www.google.com.ua/books/edition/Economy_and_Society/wSuFDwAAQBAJ

References:

Andrushchenko, V. P. (2018). *Orhanizovane suspil'stvo: Problemy suspil'noyi samoorganizatsiyi v period radykal'nykh transformatsiy v Ukrayini na rubezhi stolit'*: Dosvid sotsial'no-filosofs'koho analizu [Organized society: Problems of social self-organization during radical transformations in Ukraine at the turn of the century: A socio-philosophical analysis] (2 vols.). Kyiv: Znannia Ukrainy.

Arnopoulos, P. (2001). Sociophysics and sociocybernetics: An essay on the natural roots and limits of political control. In F. Geyer & J. van der Zouwen (Eds.), *Sociocybernetics: Complexity, autopoiesis and observation of social systems* (pp. 17–40). Greenwood Press. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/sres.1084>

Bailey, K. D. (2006). The second part of the paper discusses Social Entropy Theory, and shows how it complements and extends LST. *Systems Research and Behavioral Science*. Retrieved from: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/sres.728>

Bevzenko, L. D. (2017). Kontseptualizatsiya sotsial'noyi napruzhenosti v paradyhmi skladnosti – systemist' i merezhevi praktyky [Conceptualization of social tension in the complexity paradigm: Systemness and network practices]. In A. P. Horbachyk & V. I. Sudakov (Eds.), *Problemy rozvytku sotsiolohichnoyi teorii: Proceedings of the 14th International Scientific and Practical Conference* (pp. 21–23). Kyiv: Lohos.

Dinga, E., Tănăsescu, C.-R., & Ionescu, G.-M. (2020). Social entropy and normative network. *Entropy*, 22(9), 1051. Retrieved from: <https://www.mdpi.com/1099-4300/22/9/1051>

Pasichenko, V. L., & Pasichenko, I. M. (2019). Teoriya skladnosti ta yikh zastosuvannya v sotsial'nykh naukakh [Complexity theories and their application in social sciences]. *Suchasne suspil'stvo*, 2(19). Retrieved from: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/15d6a938-7205-40f0-ac9b-e91b4638792e/content>

Pilko, A. D. (2022). Analiz sotsial'noyi napruzhenosti yak perspektyvnyy napryam rozvytku sotsial'noho modelyuvannya [Analysis of social tension as a promising direction for social modelling]. *Aktual'ni problemy filosofiyi ta sotsiologii*, 37, 163–166. http://apfs.nuoua.od.ua/archive/37_2022/27.pdf

Mykhalchenko, M. I. (2001). *Ukrayins'ke suspil'stvo: Transformatsiya, modernizatsiya chy limitrof Yevropy?* [Ukrainian society: Transformation, modernization, or Europe's liminal zone?]. Kyiv: Institute of Sociology, NAS of Ukraine.

Bailey, K. (1990). *Social Entropy Theory*. State University of New York Press. Retrieved from: <https://ru.scribd.com/document/755161489/Social-Entropy-Theory-Bailey-Kenneth-D-1990-Albany-N-Y-State-University-of-New-York-Press-9780791400562-A7ad6cd9fc9c4842e2bba611244>

González de Molina, M., & Toledo, V. M. (2024). The social and political basis of social metabolism. In *The social metabolism* (pp. 109–134). Springer. Retrieved from: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-48411-7_5

Jennings, F. (2020, December 16). A horizontal look at social entropy. *Resilience*. Retrieved from: <https://www.resilience.org/stories/2020-12-16/a-horizontal-look-at-social-entropy/>

Luhmann, N. (1995). *Social Systems*. Stanford University Press. Retrieved from: <https://books.google.com.ua/books?id=zVZQW4gxXk4C>

Morin, E. (1990). *Introduction à la pensée complexe* [Introduction to complex thinking]. Seuil. Retrieved from: <https://ru.scribd.com/document/632153548/Morin-Edgar-Science-avec-conscience-pdf>

Parsons, T. (1951). *The Social System*. Free Press. Retrieved from: <https://books.google.com.ua/books?id=FEWj6qLiXcQC>

Wallerstein, I. (1974–2011). *The Modern World-System* (Vols. I–IV). Academic Press / University of California Press.

Weber, M. (1922). *Economy and Society* (University of California Press, 1978). Retrieved from: https://www.google.com.ua/books/edition/Economy_and_Society/wSuFDwAAQBAJ

Дата надходження статті: 23.10.2025

Дата прийняття статті: 20.11.2025

Опубліковано: 26.12.2025